

Розділ 2

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

УДК 346.2

О. М. Гнатів

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ЛІКВІДАЦІЇ ЯК СПОСОБУ ПРИПИНЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Здійснено системний аналіз правових норм, які регулюють ліквідацію юридичної особи. Досліджено поняття ліквідації юридичної особи за законодавством України.

Внаслідок проведеної наукової розвідки зроблено висновок про недоцільність застосування поняття «ліквідація» щодо майна, зокрема пайового інвестиційного фонду.

Розглянуто види ліквідації юридичних осіб. Визначено особливості ліквідації як способу припинення юридичних осіб.

Ключові слова: *юридична особа, припинення юридичних осіб, ліквідація юридичних осіб.*

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що термін «ліквідація юридичної особи» не є новим, законодавчого закріплення в Україні він не отримав. Це, своєю чергою, зумовлює дискусії щодо визначення змісту цього поняття, а також його відмінності від реорганізації тощо. Крім того, прийняття нових законодавчих актів, у яких вживається термін «ліквідація», сприяє необґрунтованому розширенню його сфери застосування.

Відтак актуальним є з'ясування смислового навантаження терміну «ліквідація юридичної особи» у цивільному законодавстві України.

Стан дослідження. У науковій літературі досліджувалися окремі аспекти ліквідації юридичних осіб, зокрема, у працях таких вітчизняних вчених: П. О. Повара, О. М. Скоропис, О. В. Титової та ін. Однак теоретичні розробки у цій сфері не охоплюють усього аспекту невіршених питань, чому також сприяє динаміка прийняття нових законодавчих актів.

Метою статті є з'ясування змісту поняття ліквідації юридичних осіб, визначення особливостей ліквідації як способу припинення юридичних осіб.

Виклад основних положень. Як вже було зазначено, у цивільному законодавстві України немає визначення поняття «ліквідація юридичної особи», хоча особливості ліквідації встановлені ледь не для усіх видів та організаційно-правових форм юридичних осіб. Однак у ст. 37 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [1] закріплене поняття ліквідації як однієї із судових процедур, що застосовуються до юридичної особи, стосовно якої порушено справу про банкрутство. Під ліквідацією у цьому Законі розуміється припинення суб'єкта підприємницької діяльності, визнаного господарським судом банкрутом, з метою здійснення заходів щодо задоволення в порядку цього Закону вимог кредиторів шляхом продажу його майна.

На думку О. Титової під ліквідацією необхідно розуміти припинення діяльності юридичної особи без переходу прав та обов'язків у порядку правонаступництва до інших осіб, крім випадків, спеціально обумовлених законодавством [2, с. 14].

Дещо схоже визначення ліквідації запропоновано П. Поваром: «Ліквідація суб'єкта господарювання – це припинення його існування як суб'єкта права за встановленою законодавством процедурою без настання універсального правонаступництва» [3, с. 6]. Ліквідацію юридичної особи як систему встановлених законодавством дій, спрямованих на припинення юридичної особи без правонаступників розглядає О. Скоропис [4, с. 14]. Інколи ліквідацію розуміють як регламентовану законом процедуру, результатом якої є припинення діяльності юридичної особи [5]. Водночас М. Фесюра вважає, що ліквідація – це припинення підприємства, установи, організації, які є суб'єктами господарювання, що відбувається на законних підставах, в порядку та черговості задоволення вимог кредиторів, відповідно до вимог державного законодавства України [6, с. 313].

У законодавстві країн Європейського Союзу під ліквідаційними процедурами розуміють колективні процедури, які започатковуються і контролюються адміністративними або судовими органами держави з метою реалізації активів під наглядом цих органів, зокрема якщо процедури закінчуються компромісною угодою боржника з кредитором або іншим подібним засобом [7].

Аналізуючи зазначені визначення, доходимо висновку, що більшість авторів акцентує на головній відмінності реорганізації від ліквідації, а саме відсутності правонаступництва.

Однак вважаємо за необхідне наголосити на тому, що під час ліквідації теж можливе правонаступництво, але відмінне від правонаступництва у процесі реорганізації. Відтак відповідно до ч. 3 ст. 83 Закону України «Про господарські товариства» [8] кошти (майно), які залишилися після задоволення вимог кредиторів, розподіляються між вкладниками для повернення їм їхніх вкладів, а решта – між повними учасниками пропорційно їх участі у статутному капіталі. Згідно зі ст. 89 Закону України «Про акціонерні товариства» [9] у сьому, восьму і дев'яту чергу задовольняються виплати ліквідної вартості привілейованих акцій, виплати за простими акціями, які підлягають обов'язковому викупу, решта майна – розподіляється між іншими власниками простих акцій, пропорційно до належної їм кількості таких акцій.

Звідси висновок, що правонаступництво може бути під час ліквідації юридичної особи. Однак, по-перше, правонаступництво у разі ліквідації суб'єкта господарювання відбувається лише за наявності майна, яке залишилося після задоволення вимог усіх кредиторів у встановленому законом порядку. По-друге, правонаступниками у цьому разі виступають засновники, тобто фізичні і юридичні особи (зокрема фізичні особи без статусу підприємців), крім передбачених законом винятків. Такий виняток, до прикладу, встановлено Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [10]. Відповідно до ч. 5 ст. 18 зазначеного Закону активи ліквідованої благодійної організації, які залишилися після задоволення усіх вимог кредиторів, повинні бути передані одній або кільком діючим благодійним організаціям. По-третє, відбувається правонаступництво лише щодо тієї частини майна, яке залишилося після погашення кредиторської заборгованості, а не щодо всієї сукупності належного майна. Водночас нема правонаступництва у частині права вимоги, а також боргів ліквідованої юридичної особи. По-четверте, порядок переходу прав на майно відбувається у порядку, встановленому законом, установчими документами або рішенням суду.

Зважаючи на юридичну сутність інституту ліквідації юридичних осіб, одним із наслідків, зумовлених нею, є припинення відносин, які виникли за її участю. Відтак ліквідація юридичної особи є за загальним правилом підставою припинення договорів ренти (п. 3 ч. 1 ст. 740 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [11]), довічного утримання (ч. 2 ст. 758 ЦК України), найму (ч. 2 ст. 782 ЦК України), управління майном (пп. 3, 8 ч. 1 ст. 1044 ЦК України), простого товариства (пп. 2, 3 ч. 1 ст. 1141 ЦК України) тощо. Винятки з цього правила встановлені актами цивільного законодавства України. Зокрема згідно з абз. 2 ч. 2 ст. 758 ЦК України, якщо майно, одержане за дого-

вором довічного утримання, перейшло до засновника ліквідованої юридичної особи, до нього переходять права та обов'язки набувача за цим договором. Така законодавча конструкція не лише не заперечує, а навпаки, допускає можливість правонаступництва у разі ліквідації юридичної особи.

Законодавець застосовує термін «ліквідація» не лише до суб'єктів господарювання – юридичних осіб. Для прикладу, у Законі України «Про інститути спільного інвестування» [12] зазначено, що пайовий інвестиційний фонд припиняється виключно шляхом ліквідації (ст. 46). Водночас відповідно до ч. 1 ст. 41 вказаного Закону пайовий фонд є об'єктом інвестиційних відносин, які виникають між компанією з управління активами і інвестором, який придбав емітовані нею інвестиційні сертифікати.

Тобто пайовий фонд – це сукупність активів, що належать учасникам такого фонду на праві спільної часткової власності, перебувають в управлінні компанії з управління активами та обліковуються нею окремо від результатів її господарської діяльності. Термін «ліквідація» не може застосовуватися до майна як об'єкта цивільних правовідносин.

На нашу думку, під ліквідацією треба розуміти припинення юридичної особи у встановленому законом порядку без утворення нових суб'єктів господарювання або приєднання до вже існуючих в порядку правонаступництва.

У Сполучених Штатах Америки поширеною є практика ліквідації, зокрема шляхом банкрутства, органів державної влади, органів місцевого самоврядування як юридичних осіб [13, с. 4]. Є випадки, коли внаслідок економічної кризи банкрутами визнаються цілі міста. Зокрема у грудні 2013 року федеральний суд визнав банкрутом місто Детройт [14].

Ліквідація повинна забезпечувати захист інтересів і кредиторів, і учасників юридичної особи [15]. Процедура ліквідації юридичних осіб залежить від багатьох чинників.

I. Залежно від організаційно-правової форми юридичної особи ліквідація поділяється на:

- а) ліквідацію товариств;
- б) ліквідацію установ.

Ми вже наводили приклад про ліквідацію благодійних організацій. Відповідно до ч. 4 ст. 18 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії їх діяльності» [16] не допускається примусовий розпуск, припинення, а також заборона діяльності профспілок та їх об'єднань за рішенням будь-яких інших органів, крім суду.

II. За видом юридичної особи ліквідація буває:

- а) ліквідація юридичних осіб публічного права;
- б) ліквідація державних юридичних осіб приватного права.

Відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 20 червня 2007 року (справа щодо кредиторів підприємств комунальної власності) [17] щодо підприємства комунальної власності не може бути порушена справа про банкрутство, а порушена справа підлягає припиненню, якщо відповідна рада на пленарному засіданні ухвалила рішення про незастосування положень Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» до комунальних унітарних підприємств, які перебувають у комунальній власності її територіальної громади.

III. Залежно від суб'єкта, який ініціює процедуру ліквідації:

- а) добровільна ліквідація, якщо юридична особа припиняє існування з власної ініціативи, зокрема й у судовому порядку;
- б) примусова ліквідація у разі припинення юридичної особи поза її волею з ініціативи інших суб'єктів.

Крім того, як вказує Державна реєстраційна служба припинення діяльності юридичної особи, зокрема шляхом ліквідації, може здійснюватися на загальних засадах (шляхом подання всіх документів, передбачених для проведення державної реєстрації припинення) та за принципом мовчазної згоди (без подання відповідних довідок з Пенсійного фонду України та органів податкової служби) [18]. Однак принцип мовчазної згоди може застосовуватися лише у разі ліквідації юридичної особи за її рішенням.

Висновки. Вважаємо, що під ліквідацією потрібно розуміти припинення юридичної особи у встановленому законом порядку, без утворення нових суб'єктів господарювання або приєднання до вже існуючих в порядку правонаступництва. Таке визначення терміна «ліквідація юридичної особи» вказує на основну відмінність цього способу припинення юридичних осіб від реорганізації.

1. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14 травня 1992 р. (в редакції Закону від 22 грудня 2011 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 31. – Ст. 440 (з подальшими змінами та доповненнями).

2. Титова О. В. Захист майнових інтересів учасників процесу ліквідації на підприємствах: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / О. В. Титова. – Донецьк: Інститут економіко-правових досліджень НАН України, 2006. – 20 с.

3. Повар П. О. Правове регулювання ліквідації підприємств в Україні: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.04 «Господарське

право; господарсько-процесуальне право» / П. О. Повар. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2009. – 18 с.

4. Скоропис О. М. Цивільно-правове регулювання ліквідації юридичних осіб: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О. М. Скоропис. – К.: Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємства, 2010. – 20 с.

5. Пригуза П. Звернення без цінності: чи слід іти до суду при ліквідації, якщо в боржника немає майна? / П. Пригуза, А. Пригуза // Закон і бізнес, 28.02–06.03.2014. – № 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zib.com.ua/ua/>

6. Фесюра М. Ліквідація, реорганізація, банкрутство підприємства, установи, організації в сучасний період: поняття та юридична сутність / М. Фесюра // Публічне право. – 2013. – № 1. – С. 310–317.

7. Про реорганізацію та ліквідацію кредитних установ: Директива 2001/24/ЄС Європейського Парламенту та Ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua

8. Про господарські товариства: Закон України від 19 вересня 1991 р. (в редакції від 27 квітня 2007 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 33. – Ст. 440 (з подальшими змінами та доповненнями).

9. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 р. // Урядовий кур'єр. – 2008. – № 202 (з подальшими змінами та доповненнями).

10. Про благодійницьку діяльність та благодійні організації: Закон України від 05 липня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 25. – Ст. 252 (з подальшими змінами та доповненнями).

11. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356 (з подальшими змінами та доповненнями).

12. Про інститути спільного інвестування: Закон України від 05 липня 2012 р. // Офіційний Вісник України. – 2012. – № 63. – Ст. 2569 (з подальшими змінами та доповненнями).

13. Жуков С. В. Поняття господарсько-правових видів процедур ліквідації юридичних осіб / С. В. Жуков // Часопис Академії адвокатури України. – 2009. – № 3. – С. 1–6.

14. Детройт визнаний банкрутом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://newsradio.com.ua/2013_12_04/Detroit-viznaniy-bankrutom

15. Законодавче регулювання ліквідаційної процедури юридичних осіб // Міністерство юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua>

16. Про професійні спілки, їх права та гарантії їх діяльності: Закон України від 15 вересня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 45. – Ст. 397 (з подальшими змінами та доповненнями).

17. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Кіровоградобленерго» про офіційне тлумачення положень частини восьмої статті 5 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (справа щодо кредиторів підприємств комунальної власності): Рішення

Конституційного Суду України від 20 червня 2007 р. // Офіційний вісник України. – 2007. – № 48. – Ст. 1991.

18. Про зміни до законодавства щодо спрощення процедур припинення юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців за їх рішенням // Державна реєстраційна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.drсу.gov.ua>

Гнатив О. М. Понятие и виды ликвидации как способа прекращения юридических лиц по гражданскому законодательству Украины

Осуществлено системний аналіз правових норм, регулюючих ліквідацію юридического лица. Исследовано понятие ликвидации юридического лица по законодательству Украины. В результате проведенной научной разведки сделан вывод о нецелесообразности применения понятия «ликвидация» в отношении имущества, в частности паевого инвестиционного фонда.

Рассмотрены виды ликвидации юридических лиц. Определено особенности ликвидации как способа прекращения юридических лиц.

Ключевые слова: юридическое лицо, прекращение юридических лиц, ликвидация юридических лиц.

Gnativ O. M. The concept and types of liquidation in way for termination of legal entities civil law of Ukraine

The article is devoted to analysis of the system of legal rules governing the liquidation of the legal entity. The author researched the concept of liquidation of the legal entity under the laws of Ukraine. The legislator uses the term «elimination» not only to business entities but for the legal entities as well. In the Law of Ukraine «On Collective Investment Institutions» it is stated that the share fund can be terminated only by liquidation. The share fund is subject to investment relations arising between the management company and the investor, who acquired to it issued investment certificates. That share fund – a set of assets belonging to members of the Fund for common partial ownership, are managed by the asset management company and recorded it separately from its operating results. The term «liquidation» is not applicable to the property as the object of civil relations.

The author offers to understand the termination of a legal entity in accordance with the law, without the formation of new undertakings or joining existing ones in succession under liquidation. We believe that the succession may have also been in the liquidation of the legal entity. However, first, the succession in the event of liquidation of the entity is only in the case of property that remains after satisfaction of all creditors in accordance with the law. Second, successors in this case are the founders, that are both physical and legal persons (including individuals without the status of entrepreneurs), except for the exceptions provided by law. The author of the article examines the types of liquidation of legal entities. Moreover, a particular way of suspension of legal entities liquidation as is identified.

Key words: legal entity, termination of legal entities, liquidation of legal entities.

Стаття надійшла 14 березня 2016 р.